

вчинення злочину (гіпнотизер), на особу, яка вчиняє злочин унаслідок такого впливу. У ході дослідження можна дійти висновку, що гіпноз слід віднести до психічного примусу, а в тих випадках, коли особа не здатна керувати своїми діями, тому вимушена підкорятися вимогам того, хто застосовує насильство (гіпнотизеру), виключається можливість самостійної, вольової поведінки потерпілої особи, гіпноз може бути прикладом непереборності психічного примусу. Тож у даному аспекті доречним видається доповнити чинний КК України окремою статтею про непереборний психічний примус.

Ключові слова: злочин, спосіб вчинення злочину, гіпноз, непереборний психічний примус.

Резюме

Цель данной статьи: обобщить результаты психологических и криминально-правовых исследований гипноза; исследовать механизм его влияния на психику человека; определить правовую природу гипнотического влияния лица, которое применяет гипноз с целью совершения преступления (гипнотизер) на лицо, которое совершает преступление в результате такого влияния. В ходе исследования сделан вывод, что гипноз следует отнести к психическому принуждению, а в тех случаях, когда лицо не способно руководить своими действиями, потому вынуждено подчиняться требованиям того, кто применяет насилие (гипнотизеру), исключается возможность самостоятельного, волевого поведения потерпевшего лица, гипноз может быть примером непреодолимости психического принуждения. Поэтому в данном аспекте уместным является дополнить действующий УК Украины отдельной статьей о непреодолимом психическом принуждении.

Ключевые слова: преступление, способ совершения преступления, гипноз, непреодолимое психическое принуждение.

Summary

The purpose of the article under consideration is: to summarise the results of psychological and criminal investigations of hypnosis; to study the mechanism of its influence on human psychic; to define the lawful character of hypnotic influence of the person, who applies hypnosis with the purpose of committing a crime (hypnotist) on the person, who in consequence of this influence commits a crime. During the investigation the author made a conclusion that hypnosis must be concerned as psychological enforcement, and in the situations when a person cannot control his\her own actions, he\she is forced to submit to the demands of the one, who applies violence (hypnotist), the possibility of self-reliant volitional behaviour of the victim is excluded, it is the author's opinion that hypnosis can be an example of irresistibility of psychological enforcement. Hence, concerning this aspect it seems to be appropriate to add a separate asset about irresistible psychological enforcement to the valid Criminal Codex of Ukraine.

Key words: crime, method of commission of crime, hypnosis, insuperable psychical compulsion.

Отримано 6.10.2010

Н. В. НЕТЕСА

*Наталія Володимирівна Нетеса, здобувач
Інституту вивчення проблем злочинності НАПрН
України*

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ПРЕДМЕТА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ АБО ВИКОРИСТАННЯ НАДР (СТ. 240 КК)

Порушення правил охорони або використання надр належить до тієї категорії злочинів, які у науці кримінального права прийнято називати «предметними». На користь такого твердження свідчить і законодавча дефініція злочину, передбаченого ст. 240 КК України, яка сконструйована таким чином, що в ній прямо вказано на його предмет. Однак така, здавалося б, очевидність вирішення питання предмета досліджуваного злочину є лише уявною. Річ у тому, що встановлення предмета злочинів проти навколишнього природного середовища має низку специфічних особливостей і у зв'язку з цим залишається достатньо складним завданням не лише у практичній, а й у теоретичній площині. Підтвердженням цьому є те, що сьогодні у кримінально-правовій доктрині наявний широкий діапазон думок стосовно змісту предмета злочинів цієї категорії та його ознак, що є певним свідченням актуальності проблеми визначення предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК України, та необхідності її поглибленого вивчення.

Метою цієї статті є аналіз існуючих у кримінально-правовій доктрині підходів до визначення предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК України, та дослідження його спеціальних ознак, які відбивають специфіку даного предмета злочину у порівнянні з предметами інших злочинів.

Проблема предмета злочину є однією з найскладніших у теорії кримінального права. Над її розробкою у різний час працювали М. Й. Коржанський, С. Д. Кравцов, В. Я. Тацій, М. П. Бікмурзін, С. В. Лашук та ін. Що стосується безпосередньо предмета злочинів проти довкілля, то його дослідження відображено в наукових працях Е. М. Жевлакова, С. Б. Гавриша, В. К. Матвійчука. Стосовно предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК України, слід констатувати, що його науковій розробці взагалі не приділяли належної уваги. Це питання лише частково висвітлювалося в навчальній літературі, джерелах науково-коментаторського характеру та окремих монографічних виданнях, присвячених характеристиці злочинів проти навколишнього при-

родного середовища, що і зумовлює у даному контексті необхідність попереднього звернення до загальних положень вчення про предмет злочину.

Традиційним для науки кримінального права є визначення предмета злочину як будь-яких речей матеріального світу, з характерними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи відповідної ознаки певного виду злочину¹. Проте останнім часом стосовно такого визначення предмета злочину дедалі частіше висловлюються зауваження, що воно не відповідає сучасним реаліям життя. Це привело до появи альтернативних напрямів наукових пошуків у питанні предмета злочину, які можна об'єднати у три групи. Першу групу науковців об'єднує прагнення замінити дещо застарілий термін «речі» на інший, більш адекватний, наприклад, «матеріальний субстрат»² або «предмет матеріального світу»³; другий напрям ґрунтується на спробі взагалі відійти від речової ознаки предмета злочину і визначити його як різного роду матеріальні та нематеріальні блага⁴ чи матеріальні цінності⁵; представники третього напрямку пропонують розширити обсяг поняття предмета злочину за рахунок включення до нього явищ матеріального світу неречового характеру – інформації⁶, інтелектуальних цінностей⁷ тощо. Останній підхід уявляється більш виправданим з огляду на те, що він свідчить про прагнення його прихильників відійти від суто речового підходу у визначенні предмета злочину, але шляхом не відмови від нього, а доповнення іншими реально існуючими явищами об'єктивного світу. Доводить він свою доцільність і стосовно визначення предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК України, оскільки надра не вписуються повною мірою у традиційне уявлення про предмет злочину як про річ матеріального світу. Якщо корисні копалини, дійсно, мають предметно-речовий характер, то цього не можна сказати про підземний простір, який також є невід'ємною частиною надр. Однак від цього він не перестає бути явищем реального світу, хоча і напевно чи може бути віднесений до категорії речей.

Така ситуація зумовлює необхідність окремого розгляду під час дослідження предмета порушення правил охорони або використання надр питання про те, що слід визнавати предметом даного злочину – надра чи корисні копалини, або і те, й інше одночасно? З цього приводу у науці кримінального права немає єдиного підходу. Деякі науковці необґрунтовано звужують поняття предмета розглядуваного злочину, зводячи його до вмісту надр – корисних копалин⁸. При цьому залишається незрозумілим, чи то прибічники цієї позиції виходять із тотожності цих двох категорій, чи то вони спираються на реалії судової практики, яка свідчить про те, що злочин, передбачений ст. 240 КК України, вчинюється переважно з метою видобутку корисних копалин. У будь-якому разі це не дає підстав порушувати вимогу логіки про співвідношення цілого («надра») та частини («корисні копалини») і розглядати їх як синоніми. До того ж підстави для розмежування вказаних понять містяться і в чинному законодавстві. Зокрема, у ст. 5 Кодексу України про надра (далі – КУпН) закріплене чітке відмежування державного фонду надр від державного фонду родовищ корисних копалин. Все це робить уразливими ті наукові погляди, які обмежують предмет злочину, передбаченого ст. 240 КК України, лише корисними копалинами.

Разом із тим потребує свого уточнення і позиція тих науковців, які визнають предметом розглядуваного злочину одночасно і надра, і корисні копалини⁹, адже єднальний сполучник «і» між словами «надра» та «корисні копалини» свідчить про те, що вони не можуть розглядатися ані як синоніми, ані як ціле та частина. Як уявляється, такий підхід можна визнати справедливим, наприклад, за умови, якщо буде зроблено наголос на тому, що корисні копалини є основною, але не єдиною складовою надр, а також якщо доцільність їх окремого розгляду як предмета злочину поряд із надрами буде підкріплена додатковими аргументами.

На підставі викладеного, вважаємо за доцільне визнавати предметом даного злочину надра, а в частині, де йдеться про незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення (ч. 2 ст. 240 КК), акцентувати увагу на корисних копалинах як складовій надр. Такий підхід не є свідченням спростування вищенаведених аргументів щодо нетотожності понять «надра» та «корисні копалини», а викликаний тим, що, по-перше, законодавець безпосередньо у тексті диспозиції ст. 240 КК України вказує на такий предмет, як корисні копалини загальнодержавного значення, а по-друге, саме з приводу цієї частини надр здебільшого вчинюється даний злочин, адже саме корисні копалини становлять найбільший інтерес у зв'язку зі значним економічним потенціалом, зосередженим в них.

З огляду на те, що диспозиція ст. 240 КК України є бланкетною, для з'ясування змісту предмета даного злочину, виділення ознак та надання визначення виникає необхідність звернення до законодавства про надра, відповідно до якого надра являють собою частину земної кори, що розташована під поверхнею суші та дном водоймищ і простягається до глибин, доступних для геологічного вивчення та освоєння (ст. 1 КУпН). Наведене нормативне визначення свідчить про те, що законодавство про надра розраховане лише на ту частину надр, яку використовують для задоволення потреб держави, юридичних і фізичних осіб. Що ж стосується тієї частини надр, яка за сучасних умов розвитку науки і техніки не доступна для діяльності людини, то вона по суті випадає із сфери законодавчого регулювання. З таким підходом напевно чи можна погодитися, на чому неодноразово наголошувалося у спеціальній літературі. Більшість науковців вважають це визначення суто географічним, а не правовим і звертають увагу на такий його недолік, як нечітке окреслення у законі меж земної кори. Зокрема, О. П. Шем'яков наголошує на неприпустимості визначення нижньої межі надр технологічними можливостями геологічної науки¹⁰. У цілому можна погодитися з цією позицією, однак вважаємо за необхідне звернути увагу на таке. З одного боку, в сучасних умовах бурхливого науково-технічного прогресу постійно розширюються технологічні можливості освоєння надр, а тому встановлення конкретної межі надр в законі вимагатиме її постійного перегляду. Це, безумовно, не сприятиме забезпечен-

ню стабільності закону. Однак, з другого боку, не менш важливим показником якості закону є чіткість його термінологічного апарату. І в цьому плані більш прийнятною уявляється конкретизація меж надр, причому не тільки нижньої, а й верхньої, оскільки не можна вважати заглиблення у верхній шар ґрунтів під час оранки сільськогосподарських угідь надкористуванням, а видобування корисних копалин відкритим способом – землекористуванням?¹¹ Однак такий висновок не випливає із того визначення надр, яке пропонується у КУпН, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення понятійного апарату законодавства про надра.

Отже, у визначенні надр як предмета досліджуваного злочину вважаємо за можливе приєднатися до точки зору О. П. Шем'якова, який визначає надра як об'ємно-площинний простір, що розташований під поверхнею суші та дном водних об'єктів у межах території України (в тому числі континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони) і містить: корисні копалини, порожні породи, рідкісні мінералогічні, палеонтологічні утворення, підземні води, а також ділянки такого простору, які виступають у вигляді природних та техногенних порожнин, ділянки, що використовуються з метою чи без мети видобування корисних копалин або зовсім не використовуються, а також родовища корисних копалин, що виходять та розташовані на поверхні землі¹². Саме таке визначення надр, на наш погляд, є найбільш оптимальним для розкриття змісту предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК України, оскільки не лише підтверджує нетотожність понять «надра» та «корисні копалини», а й відбиває суттєві ознаки надр.

Найбільш повне уявлення про предмет злочину можна отримати лише на підставі характеристики сукупності його ознак, які в науці кримінального права поділяють на дві групи – загальні та спеціальні. До загальних відносять фізичну, соціальну та юридичну ознаки. Вони притаманні будь-якому предмету злочину і виключення хоча б однієї з них тягне відсутність як предмета, так і складу злочину. Що стосується спеціальних (або додаткових), то це ознаки, які властиві лише деяким предметам злочину і відбивають їхню специфіку. Наявність двох груп ознак характеризується і предмет злочину, передбаченого ст. 240 КК.

Фізична ознака надр як предмета злочину вказує на їх представленість у матеріальному світі і характеризується розміром, межами та місцезнаходженням надр. Соціальна ознака вказує на нерозривний зв'язок предмета злочину із суспільними відносинами як об'єктом злочину. За цією ознакою надра є тими предметами злочинів, наявність яких або додержання щодо яких особливого правового режиму є умовою нормального функціонування суспільних відносин. З точки зору юридичної ознаки предмет досліджуваного злочину прямо зазначено в законі, але з огляду на бланкетний характер диспозиції ст. 240 КК України його зміст не розкривається, що зумовлює необхідність звернення для з'ясування ознак та специфіки його правового статусу до положень екологічного законодавства. Не вдаючись до детальної характеристики загальних ознак, які характеризують надра як так званій «загальний» предмет злочину, відразу перейдемо до аналізу спеціальних ознак предмета досліджуваного злочину, які відбивають особливість даного предмета злочину.

У науковій літературі неодноразово зверталася увага на те, що предмет злочинів проти довкілля має низку специфічних ознак, які дають змогу відрізнити їх від інших видів предмета злочину (наприклад, майна), а значить, і розмежувати суміжні склади злочинів. Відразу зазначимо, що дослідження особливостей об'єктів природи є завданням не кримінального права, а інших наук, у першу чергу, природничих. Що стосується юридичних наук, то питання правового регулювання використання та охорони природних об'єктів належать до сфери екологічного права. З огляду на це вважаємо доцільним навести найбільш поширений серед фахівців у галузі екологічного права погляд, відповідно до якого об'єднувальними ознаками для всіх об'єктів природи визнається те, що вони: 1) не створюються працею людини, а даються їй природою в готовому вигляді; 2) існують і розвиваються в безпосередньому взаємозв'язку і взаємозалежності одне від одного; 3) є матеріальною основою існування людського суспільства, виступаючи, з одного боку, як всезагальна умова праці і засобів виробництва, а з другого – утворюючи життєво необхідне навколишнє природне середовище¹³. Не заперечуючи проти теоретичної та практичної значущості запропонованої сукупності ознак, що характеризують природні об'єкти, зазначимо, що в контексті дослідження предмета злочину такий підхід потребує додаткового уточнення. Це пов'язано з тим, що зосередження уваги лише на тих спеціальних властивостях природних об'єктів, які відбивають їх екологічну сутність, недостатньо для забезпечення всебічного уявлення про специфіку предмета злочинів проти навколишнього природного середовища. Для повноти характеристики природних об'єктів в якості предмета злочину важливим є розкриття впливу екологічних ознак на особливості правового статусу цих об'єктів, а отже, і виділення поряд з екологічними ознаками предмета злочинів проти навколишнього природного середовища ще і групи правових ознак. На цьому, зокрема, наголошують такі представники вітчизняної науки кримінального права, як С. Б. Гавриш та В. К. Матвійчук.

Спеціальні екологічні ознаки. Так, першою екологічною ознакою надр як предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК України, є їх природне походження. Ця ознака свідчить про наявність генетичних зв'язків надр із навколишнім природним середовищем, тобто про те, що вони є природною речовиною, створені самою природою без залучення праці людини. Однак природність походження сама по собі ще не визначає належності явищ матеріального світу до природних об'єктів. До того ж, як справедливо наголошено у спеціальній літературі, природність походження не виключає можливість застосування праці для поновлення чи відтворення природного об'єкта, якщо він у подальшому повертається до системи екологічних зв'язків¹⁴ і забезпечує якість навколишнього природного середовища (наприклад, рекультивація земель). У зв'язку з цим іншою характерною ознакою будь-якого природного об'єкта, в тому числі і надр, є їх перебування у тісному взаємозв'язку і взаємозалежності з іншими природними об'єктами і у такий спосіб створення ними єдиної екологічної системи, яка зазнає шкоду кожного разу, коли спричиняється шкода якому-небудь її складнику.

Не менш важливого значення для відбиття специфіки предмета злочину проти довкілля становить і така властивість природного об'єкта, як природний стан, тобто його невіддільність від навколишнього природного середовища. Однак слід мати на увазі, що невіддільність не означає, що природний об'єкт взагалі не може бути відокремлений від навколишнього природного середовища, стосовно певної частини природних об'єктів потенційна можливість такого відділення зберігається. Так, корисні копалини є тією частиною надр, яка може бути відділена від природного середовища, на відміну, наприклад, від підземного простору, який навіть потенційно не може існувати поза межами надр. Отже, сутність зазначеної ознаки полягає в тому, що природний об'єкт не має втратити зв'язок з навколишнім природним середовищем завдяки людській праці, вкладеній у його вилучення або відособлення в інший спосіб, на момент вчинення злочину. У протилежному разі він перестає бути предметом злочину проти довкілля.

У цьому контексті викликає певний інтерес питання природної втрати об'єктом розглядуваної ознаки. Цікавою з цього приводу є думка С. Б. Гавриша, який вважає, що у разі вибуття об'єкта із навколишнього природного середовища природним шляхом (наприклад, унаслідок обвалів, ураганів, іншого стихійного лиха), особа не повинна притягатися до кримінальної відповідальності за незаконне заволоніння такими об'єктами, але не тому, що відсутній об'єкт злочинного посягання, а внаслідок його малоцінності (чи відсутності цінності взагалі), а отже, і малозначущості самого діяння¹⁵. Вважаємо, що з таким підходом слід погодитися, адже за умови природного вибуття об'єкта із навколишнього природного середовища особа не завдає шкоди довкіллю. І це знов-таки пояснюється тим, що пріоритетною ознакою предмета даної категорії злочинів є екологічна, а не економічна значущість природного об'єкта. Це дає змогу виокремити ще одну екологічну ознаку даного предмета злочину – здатність надр забезпечувати сприятливі умови життєдіяльності людини.

Спеціальні правові ознаки. Однією з визначальних ознак надр як предмета досліджуваного злочину, на нашу думку, можна назвати імперативність. Ця ознака безпосередньо виявляється у законодавчих приписах щодо виключності права власності українського народу на надра і гарантуванні кожному громадянину лише права користування ними. Така подвійність правової природи надр має своїм наслідком встановлення щодо надр різних за своїм призначенням видів правового режиму їх використання – загального та спеціального, які суттєво різняться між собою за колом суб'єктів та метою використання надр, за порядком набуття права на користування ними, отримання дозволів, здійснення оплати тощо. І незважаючи на те, що відповідно до чинного законодавства загальне природокористування здійснюється незалежно від праводієздатності особи, не потребує спеціальних дозволів та здійснення оплати, це не виключає імперативність як правову ознаку предмета злочину проти навколишнього природного середовища. Навпаки, використання природних об'єктів без отримання спеціального дозволу можливе лише у випадках, прямо передбачених у законі і лише з метою задоволення життєво необхідних потреб людини (естетичних, оздоровчих, рекреаційних тощо), що є нічим іншим, як проявом імперативності. Однак найбільш яскраво ознака імперативності виявляється саме в установленні спеціального режиму використання надр. У порядку спеціального використання надра можуть надаватися у володіння, користування або оренду лише чітко визначеному у законодавстві колу суб'єктів і лише на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих в установленному порядку, як правило, після одержання ними гірничого відводу та за відповідну плату для здійснення виробничої та іншої діяльності.

Слід зазначити, що імперативність як ознака предмета даного злочину має ще один важливий аспект. Право виключної власності українського народу на надра не є безмежним з точки зору територіальності, оскільки воно поширюється лише на ту частину надр, які розташовані в межах території України, а також її континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, які відповідно до міжнародного права належать не до державної території, а до територій зі змішаним режимом. Правовий статус цих територій регулюється Женевською конвенцією про континентальний шельф 1958 р. (ратифіковано 10 листопада 1960 р.), а також Конвенцією ООН з морського права 1982 р. (ратифіковано 3 червня 1999 р.), відповідно до яких кожна прибережна держава має суверенні права на розвідку та розробку природних ресурсів континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони, а також на охорону природного середовища цих районів. Що стосується інших держав, то вони можуть здійснювати розвідку або розробку природних багатств на зазначених територіях лише за прямою згодою прибережної держави. З цього випливає, що чинне законодавство містить пряму вказівку на існування меж володіння, користування та розпорядження українського народу таким природним об'єктом, як надра. Така особливість правового статусу надр має принциповий характер, адже не всі предмети, які можуть перебувати у власності, наділені такою властивістю як зв'язок з державною територією. Наприклад, майно, яке є предметом злочинів проти власності, може перебувати на території будь-якої держави і це не впливає на його правовий статус як предмета злочину проти власності.

Наступною спеціальною ознакою надр та корисних копалин, які в них зосереджені, як предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК України, є те, що у природному стані вони є вилученими із цивільного та господарського обігу, тобто не можуть бути предметом угод та іншим чином переходити від одного суб'єкта до іншого в межах цивільного та господарського обороту. Ця властивість надр впливає безпосередньо із такої особливості їх правового статусу, як їх належність до об'єктів виключного права власності народу України, від імені якого права власника здійснюють відповідні органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Непорушність права власності народу на надра забезпечується законодавчими приписами, відповідно до яких угоди або дії, що в прямій або прихованій формі порушують таке право власності українського народу, є недійсними (ст. 4 КУпН). Це є підтвердженням того, що ділянки надр не можуть бути предметом купівлі-продажу, дарування, спадкування, застави чи відчужуватися в іншій формі. Те, що згідно

зі ст.ст. 90 і 95 Земельного кодексу України та ст. 23 КУпН землевласники і землекористувачі в межах наданих їм земельних ділянок мають право без спеціальних дозволів та гірничого відводу видобувати для своїх господарських і побутових потреб корисні копалини місцевого значення, торф і прісні підземні води, а також використовувати надра для зазначених потреб, не впливає на визнання надр вилученими із господарського обігу. Не змінює цього факту і передбачена законом можливість перебування гірничодобувних підприємств у різних формах власності, адже здійснення господарської діяльності, пов'язаної з використанням надр, навіть якщо вона заснована на приватній формі власності на майновий комплекс, не змінює правової природи самих надр та форми власності на них.

Наприкінці ще раз треба наголосити, що розгляд поняття та ознак предмета злочину, передбаченого ст. 240 КК України, зумовлений не лише теоретичними пошуками найоптимальнішої моделі пізнання предмета злочину, але орієнтований і на вирішення практичних завдань кримінально-правової кваліфікації, у першу чергу, відмежування за ознакою предмета злочину даного складу злочину від суміжних складів злочинів, а також злочинного діяння від незлочинного.

¹ Кримінальне право України: Загальна частина: Підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і допов. – Х.: Право, 2010 – С. 100.

² Гаухман Л. Д. Кваліфікація преступлений: закон, теорія, практика / Л. Д. Гаухман. – М.: ЮрИнфоР, 2001. – С. 84.

³ Пинаев А. А. Курс лекцій по Общей части уголовного права. Книга 1. О преступлениях / А. А. Пинаев. – Х.: Харьков юрид., 2001. – С. 73.

⁴ Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты / Г. П. Новоселов. – М.: НОРМА, 2001. – С. 53.

⁵ Лащук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Є. В. Лащук. – Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – С. 8.

⁶ Бикмурзин М. П. Предмет преступления: теоретико-правовой анализ / М. П. Бикмурзин. – М.: Юридлитинформ, 2006. – С. 60.

⁷ Российское уголовное право: в 2 т. Т. 1. Общая часть: учебник / Под ред. Л. В. Иногамовой-Хегай, В. С. Комисарова, А. И. Рарога. – М.: ТК Велби, Проспект, 2006. – С. 117.

⁸ Уголовное право Российской Федерации: Особенная часть: Учебник / Под ред. Б. Т. Разгильдиева, А. Н. Красикова. – Саратов: СЮИ МВД России, 1999. – С. 440.

⁹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К.: Дакор, 2008. – С. 844.

¹⁰ Шем'яков О. П. Правове регулювання використання та охорони надр: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06 / О. П. Шем'яков. – Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2003. – С. 8.

¹¹ Плотникова О. Про зміст деяких визначень, які використовуються в надровому законодавстві / О. Плотникова // Право України. – 1999. – № 6. – С. 64.

¹² Шем'яков О. П. Вказана праця. – С. 8.

¹³ Колбасов О. С. Природа как объект правовой охраны / О. С. Колбасов // Правовые вопросы охраны природы в СССР: Сб. ст. / Отв. ред. Полянская Г. Н. – М.: Госюриздат, 1963. – С. 8.

¹⁴ Петров В. В. Экологическое право России: Учебник / В. В. Петров. – М.: БЕК, 1997. – С. 103.

¹⁵ Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона доквілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С. Б. Гавриш. – К.: Ін-т зак-ва Верхов. Ради України, 2002. – С. 88-89.

Резюме

Статтю присвячено актуальній проблемі предмета порушення правил охорони або використання надр. У ній розглянуто наукові підходи до визначення предмета злочину, детально проаналізовано спеціальні екологічні та правові ознаки предмета даного злочину, а також розкрито кримінально-правове значення предмета злочину.

Ключові слова: предмет злочину, надра, корисні копалини, загальні ознаки предмета злочину, спеціальні ознаки предмета злочину.

Резюме

Статья посвящена актуальной проблеме предмета нарушения правил охраны или использования недр. В ней рассматриваются научные подходы к определению предмета преступления, детально анализируются специальные экологические и правовые признаки предмета данного преступления, а также раскрывается уголовно-правовое значение предмета преступления.

Ключевые слова: предмет преступления, недра, полезные ископаемые, общие признаки предмета преступления, специальные признаки предмета преступления.

Summary

This article is devoted to the relevant problems of the subject of violation of the rules of protection or use of subsoil. It discusses scientific approaches to the definition of the subject of crime. The work analyzes in detail the special environmental and legal characteristics of the subject of crime and shows the criminal legal significance of the subject of this crime.

Key words: subject of crime, subsoil, mineral resources, general characteristics of the subject of crime, special characteristics of the subject of crime.

Отримано 5.10.2010